

Leerlingen zijn van nature nieuwsgierig. Maar hoe kun je deze nieuwsgierigheid succesvol inzetten om vraaggestuurd leren vorm te geven? Voor veel leraren blijkt het begeleiden van vraaggestuurd leren een uitdaging. Hoe geef je als schoolleider dan leiding aan het implementatieproces? Twee schoolleiders komen aan het woord over hun zoektocht naar een relevante, effectieve en haalbare begeleidingsmethodiek voor vraaggestuurd leren.

HOE GEEF JE DAAR LEIDING AAN?

DE IMPLEMENTATIE VAN VRAAGGESTUURD LEREN

Jonge kinderen zijn nieuwsgierig en stellen veel vragen om de wereld te leren kennen. Als leraar wil je graag deze nieuwsgierigheid en leervragen inzetten in je onderwijs. Een dergelijke verandering in school realiseren kun je echter niet alleen, daar heb je het team en je schoolleider voor nodig. Toen ik in 2002 als leraar in het basis-onderwijs experimenteerde met vraaggestuurd leren, was ik zo fortuinlijk dat de schoolleiding mijn proeftuintje wilde ondersteunen. Later hielp zij mij om mijn ervaringen te delen binnen het team, zodat we gezamenlijk stappen konden zetten. Het begeleiden van vraaggestuurd leren bleek echter een flinke uitdaging voor veel collega's. Kennis en vaardigheden ontbraken om hier teambreed duurzame stappen in te kunnen zetten. Toen ik vanaf 2007 als lerarenopleider en onderzoeker aan de slag ging op de pabo, ben ik op zoek gegaan naar manieren

om de benodigde kennis en vaardigheden over vraaggestuurd leren te ontwikkelen. Dit resulteerde in een promotieonderzoek naar de begeleiding van vraaggestuurd leren, dat ik in 2018 cum laude mocht afronden. Dit artikel beschrijft hoe twee schoolleiders met mij (als onderzoeker en onderwijsontwerper) hebben samengewerkt om een effectieve werkwijze voor de begeleiding van vraaggestuurd leren te ontwikkelen.

WAAROM VRAAGGESTUURD LEREN

In 2012 zochten de schoolleiders Hans Thissen van De Lantee in Nijmegen en Jan Willem Helmink van De Esdoorn uit Elst contact met mij. Om verschillende redenen wilden zij vraaggestuurd leren een plaats geven op hun scholen. Op de eerste plaats stimuleert het stellen van eigen leervragen de intrinsieke motivatie van leerlingen en bevordert het de ontwikkeling van een breed scala aan (meta)cognitieve vaardigheden (Stokhof, 2018). Ten tweede kan vraaggestuurd leren invulling geven aan wetenschap- en techniekonderwijs, dat vanaf 2020 verplicht is op de basisschool. Tot slot biedt vraaggestuurd leren kansen voor vakintegratie, waarin taal-, reken- en wereldoriëntatieonderwijs elkaar versterken (Kennistrone, 2017).

ROUTE NAAR IMPLEMENTATIE

De keuze van Hans Thissen en Jan-Willem Helmink voor vraaggestuurd leren kwam niet uit de lucht vallen. De schoolleiders waren al langer bezig om hun onderwijskundige visie samen met het team te concretiseren. Op beide scholen was leerlinggericht onderwijs en de nadruk op de brede ontwikkeling van leerlingen integraal onderdeel van de visie. De vertaling naar de praktijk was vervolgens een flinke uitdaging voor het onderwijskundig leiderschap. Door de gewenste onderwijssituatie uit de visie te vergelijken met de actuele situatie, wisten de beide schoolleiders een gevoel van urgentie bij de teamleden op te roepen: 'We doen nog niet wat we eigenlijk willen doen'. Op basis van deze vergelijking werd

Hans Thissen van De Lantee in Nijmegen

duidelijk dat de leraren leerlingen actiever wilden betrekken in het wereldoriëntatieonderwijs. Vervolgens gingen de teams op zoek naar een praktische toepassing van hun visie. Vraaggestuurd leren bleek veel van de kenmerken van de gewenste onderwijssituatie te bevatten. Bij de keuze voor vraaggestuurd leren stelden de teams heldere doelen. Naast het versterken van de motivatie van de leerlingen voor leren, wilden de teams zowel een breed palet aan leerlingvaardigheden ondersteunen als de leerstofopbrengsten borgen. Op basis van deze uitgangspunten experimenteerden de teams met vraaggestuurd thematisch wereldoriëntatieonderwijs.

UITDAGINGEN VOOR LERAREN

Het begeleiden van vraaggestuurd leren bleek in de uitvoering in de klas echter een flinke uitdaging. Leraren stonden voor vraagstukken als: Hoe ontwerp ik een rijke leeromgeving voor vraaggestuurd leren? Welke doelen kan ik hierbij stellen? Hoe zorg ik dat leerlingen vragen gaan stellen over de leerstof? Hoe begeleid ik de verschillende vragen van de leerlingen tot antwoorden? Hoe zorg ik dat leerlingen van elkaars vragen gaan leren? Hoe weet ik wat leerlingen geleerd hebben van hun eigen vragen en die van hun medeleerlingen? Hoe weet ik of leerlingen de leerstof als geheel voldoende geleerd hebben? In de teams bleken kennis en vaardigheden te ontbreken hoe

SCHOOLEIDERS WAREN ZICHTBAAR BETROKKEN BIJ DE VOORBEREIDING EN UITVOERING

de leraren vraaggestuurd leren efficiënt en effectief konden ontwerpen, begeleiden en evalueren. Beide schoolleiders zochten naar expertise om deze vraagstukken aan te pakken.

WIN-WIN SITUATIE

Om een oplossing te ontwikkelen namen de schoolleiders contact met mij op toen ik net mijn promotieonderzoek naar de begeleiding van vraaggestuurd leren was gestart. Al snel bleek een win-win situatie mogelijk. Ik zou de schoolleiders ondersteunen met het professionaliseren van de leraren en tegelijkertijd een ontwerponderzoek uitvoeren. Door de teamleden van de twee basisscholen actief te betrekken bij het ontwerpen, uitvoeren en evalueren van de begeleiding, ontwikkelden de leraren de benodigde kennis en vaardigheden. Tegelijkertijd leverde dit wetenschappelijke inzichten op over de werkende principes in die begeleiding. We spraken af om minimaal vier jaar lang samen te werken, want het ontwikkelen van een duurzame oplossing heeft tijd nodig.

CRITERIA VOOR SUCCES

Vooraf zijn, in overleg met de schoolleiders, criteria vastgesteld waaraan de oplossing voor de begeleiding van vraaggestuurd leren moest voldoen. Op de eerste plaats moest de oplossing relevant, haalbaar en effectief voor leraren zijn. Ze moesten het idee hebben dat de oplossing daadwerkelijk een bijdrage

Jan Willem Helmink van De Esdoorn uit Elst

leverde aan ervaren problemen, uit te voeren was binnen de beschikbare tijd en met de geboden middelen en meer overzicht en invloed gaf op de begeleiding. Daarbij diende de oplossing leerlingen te ondersteunen om vanuit eigen leervragen de beoogde leerstof te leren. Tenslotte moest de oplossing toepasbaar zijn in verschillende onderwijscontexten door een diverse populatie van leraren.

ROL SCHOOLEIDING IN ONTWIKKELING

De schoolleiders speelden op twee manieren een belangrijke rol tijdens het ontwerponderzoek. Op de eerste plaats waren ze zichtbaar betrokken bij de voorbereiding en uitvoering van professionalisering. Ze waren aanwezig op studiedagen en bij de evaluaties in de bouwvergaderingen, wat het belang van het ontwikkelproces onderstreepte. Op de tweede plaats ondersteunde de schoolleiders het ontwikkelproces op verschillende niveaus. Schoolleiders ondersteunden het proces van bovenaf door de professionaliseringsactiviteiten expliciet te verbinden met de visie van de school, door het onderwijskundig leiderschap te delen met expertleerkrachten en door leerkrachten te faciliteren in tijd en middelen. De ondersteuning van onderop was zichtbaar, doordat de schoolleiders het vertrouwen in de professionaliteit van de teamleden uitspraken, ruimte boden voor spontane initiatieven en proeftuintjes en de aanwezige expertise in het team waardeerden en inzetten voor de teamontwikkeling. Tenslotte ondersteunden ze het ontwikkelproces 'van opzij' door de samenwerking tussen teamleden te organiseren per bouw, de ontwikkeling te agenderen op vergaderingen en studiedagen, succes samen te vieren en uitdagingen samen te benoemen.

SCENARIO ALS OPLOSSING

De opbrengst van vier jaar ontwerponderzoek op de twee basisscholen is het 'scenario voor begeleiding van vraagge-

FLEXIBELE EN OPEN OPZET BOOD LERAREN DE MOGELIJKHEID ZELF TE EXPERIMENTEREN

stuurd leren' (Stokhof, 2016). Dit is een richtinggevende structuur voor begeleiding die de schoolleider op maat kan aanpassen en toepassen.

Het scenario is gebaseerd op vier principes:

- 1) gerichte aandacht voor de leervragen van leerlingen
- 2) een conceptuele focus op een kerncurriculum om vragen op te roepen over de leerstof
- 3) gezamenlijke verantwoordelijkheid voor vragen en kennisbouwen
- 4) het visualiseren van het leerproces in mindmaps.

Het scenario bestaat uit vijf opeenvolgende fasen. In de ontwerpfasen maken leraren een expertmindmap over het onderwerp en verkennen welke mogelijke vragen ze bij leerlingen willen oproepen. In de introductiefase roepen leraren de voorkennis over de leerstof op en leggen deze samen met de leerlingen vast in een klassenmindmap. In de vragenfase brainstormen leerlingen over mogelijke leervragen en herformuleren vervolgens de meest interessante leervragen om de relevantie, leerpotentie en onderzoekbaarheid te versterken. Leerlingen beantwoorden in de fase van kennisbouwen de vragen en maken de kennisontwikkeling zichtbaar door de klassenmindmap uit te breiden. Tot slot evalueren leraren de kennisontwikkeling samen met leerlingen met behulp van de klassenmindmap en (eventueel) leerlingmindmaps. Meer informatie over het scenario is te vinden in de handleiding (Stokhof, 2016). Het scenario is gebruikt voor allerlei onderwerpen uit de lessen geschiedenis, aardrijkskunde, natuuronderwijs en tech-

niek, zoals: Leven op het kasteel, Rivieren, Mijn lijf en Energie. Zo hebben de leerkrachten bij het thema Mijn Lijf eerst de kernbegrippen: groei, skelet, gezond, zintuigen en basisfuncties vastgesteld (zie figuur 2) en over deze begrippen de voorkennis van de leerlingen opgehaald. Vervolgens hebben leerlingen bij deze kernbegrippen vragen bedacht zoals: Hoe komt het dat iedereen anders is? [groei], Hoe werkt je hart? [basisfuncties] en Wat maakt suiker ongezond? [gezond].

Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4	Fase 5
Ontwerpen	Introduceren	Vragen	Kennis bouwen	Evalueren
af: kerncurriculum in: introduceer c: mogelijke vragen of vraagbegeleiding	inzet: te maken de leerstof & individuele voorkennis	a: gezamenlijk of individueel b: formuleren of beantwoorden	a: bouwen uitbreiden b: kennis bouwen	a: kennisontwikkeling b: finaliseren, evaluatie mogelijkheden
leerlingmindmap	leerlingmindmap leerlingmindmap	leerlingmindmap	leerlingmindmap	leerlingmindmap leerlingmindmap

Figuur 1 Fasen van scenario

EFFECTEN VAN SCENARIO

Uit het promotieonderzoek blijkt dat het scenario op verschillende manieren positieve effecten heeft gehad op de begeleiding van vraaggestuurd leren. Leraren waarderen het scenario, omdat het hen ondersteunt in de begeleiding van vraaggestuurd leren en ze het kunnen aanpassen naar eigen wensen en behoeften. Leerlingen leren niet alleen over hun eigen leervragen, maar verwerven ook dieper inzicht in het gehele onderwerp door samen vragen te formuleren en te onderzoeken. De leerlingen gebruiken vaker kernconcepten, koppelen daar nieuwe begrippen aan en weten hun kennis beter te organiseren. Uit een vervolgonderzoek blijkt dat het scenario niet alleen gewaardeerd wordt op de twee ontwikkelscholen,

LITERATUUR

- Kennisrotonde (2017). Wat zijn de opbrengsten van vakintegratie? (KR.021)
- Stokhof, H.J.M., De Vries, B., Martens, R., & Bastiaens, T. (2016). Scenario voor de begeleiding van vraaggestuurd leren. Nijmegen, Nederland: Hogeschool Arnhem Nijmegen. doi:10.13140/RG.2.2.23667.94243
- Stokhof, H.J.M. (2018). How to guide effective student questioning? Design and evaluation of a principle-based scenario for teacher guidance (proefschrift). Heerlen: Open Universiteit.

maar dat 80 procent van meer dan 100 leerkrachten op 23 andere scholen het scenario een relevante, haalbare en effectieve ondersteuning vinden voor de begeleiding van vraaggestuurd leren. Voor de twee schoolleiders heeft het scenario een belangrijke bijdrage geleverd om het team te professionaliseren en om vraaggestuurd leren duurzaam te implementeren in hun basisscholen.

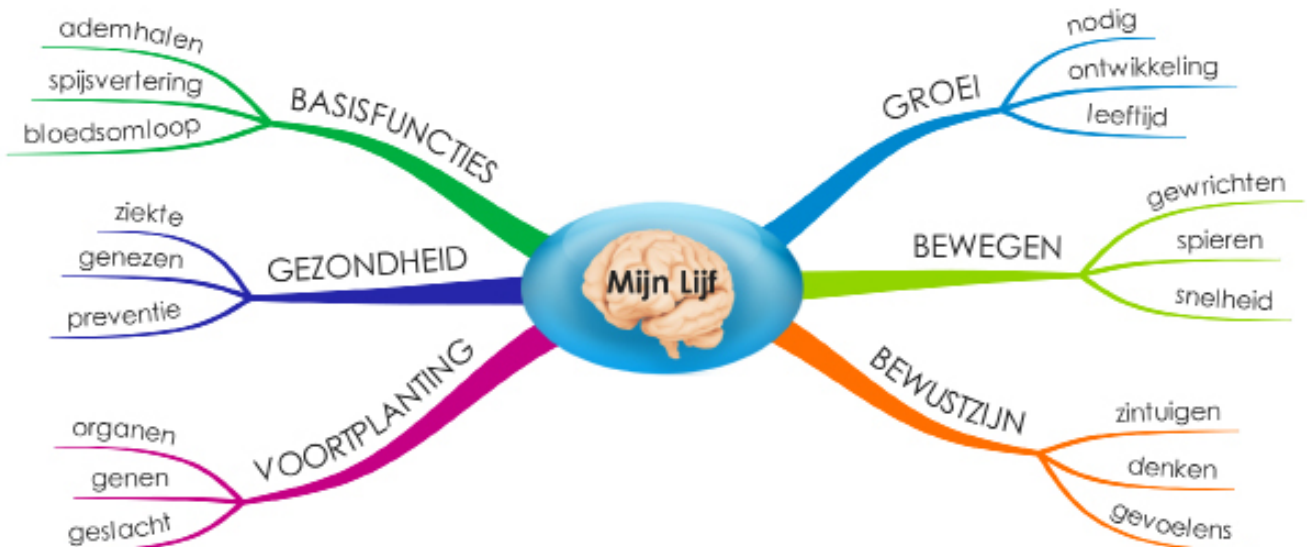
VERKLARING SUCCES

Verschillende factoren hebben bijgedragen aan de succesvolle implementatie van vraaggestuurd leren. Ten eerste hebben de schoolleiders samen met hun teams de implementatiebeslissing genomen op basis van een gedeelde schoolvisie. Ten tweede heeft de gekozen professionalisering diverse succesvolle kenmerken van teamleren. De leraren hebben vanuit een gevoel van urgentie en op basis van een gezamenlijk draagvlak samen met een expert oplossingen ontwikkeld voor hun eigen praktijk. Hierin konden zij elkaar collegiaal ondersteunen, maar was er ook ruimte voor verschillen tussen leraren. Ten derde heeft het ontwikkelde scenario verschillende kenmerken die bijdragen aan acceptatie door de leraren. Zo

is steeds gezocht naar de meerwaarde voor de begeleiding door leraren. Het scenario moest niet alleen effectief zijn, maar ook praktisch haalbaar in gebruik. Door leraren expliciet te betrekken in ontwerp, uitvoering en evaluatie is het scenario steeds verder versterkt en verfijnd. Uiteindelijk bood het scenario zowel de ruimte voor de eigen leervragen van de leerlingen als een structuur om vragen te verbinden met de leerstof en hier samen kennis over op te bouwen. De flexibele en open opzet bood leraren de gelegenheid om zelf te experimenteren en zo het scenario optimaal aan te passen aan de eigen klas en voorkeuren. Hierbij ervoeren leraren zichtbaar succes door het enthousiasme waarmee de leerlingen aan hun leervragen werkten en door de groeiende leeropbrengsten in de klassenmindmap.

AANBEVELINGEN

Terugblikkend op de samenwerking met Hans Thissen en Jan Willem Helmink kan ik een aantal aanbevelingen doen voor schoolleiders die een dergelijke grondige onderwijsinnovatie ook willen realiseren. Bij de opstart is het nodig om teamleden bewust te maken van de urgentie om iets te veranderen en samen te onderzoeken hoe de voorgestelde innovatie hierin een mogelijke meerwaarde heeft. Effectieve professionalisering is nodig om het team te ondersteunen in de uitvoering. Gezamenlijke professionalisering op teamniveau, waarin leraren met en van elkaar leren over de vraagstukken uit de dagelijkse praktijk blijkt het meest effectief. Zet hierbij zowel externe als interne expertise in om teamontwikkeling te voeden. Toon vertrouwen in de professionaliteit van teamleden door ruimte te bieden voor verschillen en stimuleer bottom-up initiatieven die passen binnen de visie. Evalueer samen de effecten op basis van vooraf samen opgestelde criteria. Vier daarbij de successen, maar benoem ook de uitdagingen. Uiteindelijk is het de kunst als schoolleider om vanuit je eigen onderzoekende houding een leercultuur in je team te ontwikkelen, die leraren weer kunnen vertalen naar de leercultuur in de klas. BSM

Figuur 2 Mindmap Mijn Lijf